

**АНИЦА САВИЋ РЕБАЦ
(1892–1953)**

ЗОРИЦА ХАЦИЋ

**НЕИСПУЊЕНА ЖЕЉА
АНИЦЕ САВИЋ РЕБАЦ**

Четири писма која на овом месту објављујем, поводом сто тридесет година од рођења Анице Савић Ребац, чувају су у оставини Павла Поповића у Архиву САНУ, односно оставини Младена Лесковца у Рукописном одељењу Матице српске.¹

Поштујући хронологију, почињем са два писма која је Аница Савић Ребац упутила Павлу Поповићу. Она гласе овако:

I

20 – III 1930

Поштовани г. професоре,
није ми раније било могуће да пишем и да вам захвалим на саучешћу у нашем болу. Они који су, као ви, осетили значај татиног духа и чар његове личности, могу да замисле како је нама, његовим најближима, којима је поклањао сва блага своје душе. Ја сам остала без оца који је био јединствен пожртвованом љубављу и утицајним способностима, који је био у пуном смислу творац мога духа. Не знам, колико ће ме моћи одржати његов дух у његовим

¹ Ова четири писма нису сигнирана, пронашла сам их истражујући рукописне оставине Павла Поповића и Младена Лесковца.

делима и моме сећању, кад је стварност без њега. – Још једном вам захваљујем у име маме, Хасана и мене.

Одана вам Аница Савић Ребац

II

Скопље, 27 – I 1931

Поштовани г. професоре,

бесумње се сећате да сам се још јесенас носила мишљу да поднесем Срп. Књиж. Задрузи татин превод Фауста, I и II део. Одлучила сам се да то одмах и изведем, ради блиске стогодишњице Гетеове смрти. Свакако Задруга никојим другим делом не би боље и потпуније приказала дух Гетеов нашем народу; а и у међународном прослављању Гетеа, наша највиша књижевна установа би тиме најсјајније обележила своје учешће. А није потребно да нагласим колико би издавањем Фауста од стране Задруге било учињено успомени човека који је половину свога живота и рада посветио преношењу Гетеа у српску књижевност. (Такорећи до последњих дана, тата је радио и даље на преводу из 1920.)

И зато, поштовани г. професоре, знајући ваше одушевљење за Гетеа, и пријатељске осећаје који су вас везивали с мојим татом, молим вас да као председник Књижевне Задруге утичете да она изда татин превод Фауста.

Ми често помињемо пријатне часове које смо провели у вашем друштву, и надамо се да ћемо вас опет видети код нас кад дођете у ово наше Скопље.

Много поздрава од маме, Хасана и мене

Поштује вас

одана

Аница Савић Ребац

Прво писмо није само сведочанство о узајамном поштовању између оца Анице Савић Ребац – Милана Савића (1845–1930), књижевника, преводиоца, секретара и дугогодишњег уредника *Лейо-иуса Мајице српске* и Павла Поповића. Савић и Поповић неретко су се узајамно испомагали подацима који су им били неопходни за књижевне студије. Њихова преписка није била само у вези са Поповићевом сарадњом у *Лейо-иусу*. Поповић се неретко обраћао Савићу тражећи објашњења појединих догађаја и податке о личностима из наше књижевне и културне прошлости за које је био, као књижевни историчар, заинтересован.

Ова писма упућена Павлу Поповићу истовремено су сведочанство о дубокој везаности Анице Савић Ребац за оца – „творца њеног духа”. Подсећања ради, своју једину збирку песама *Вечери*

на мору, објављену у Београду 1929. године, Аница Савић Ребац посветила је оцу.² И у краткој аутобиографији, писаној када је конкурисала за место доцента на Филозофском факултету у Београду, није пропустила да истакне очев утицај: „Од раног детињства мој отац ми је уливао љубав и дивљење према старој Хелади, уводећи ме у грчку митологију, у Хомера, па у Плутарха...”³ Милана Савића и навода из његових радова има и у текстовима његове ћерке. Чини се да је Аница Савић Ребац, када год би јој се указала згодна прилика, подсећала на оно што је њен отац писао. Интертекстуалне везе између дела Милана Савића и дела Анице Савић Ребац су евидентне и о њима би се могла написати засебна студија. Требало би имати у виду и да су отац и ћерка, у четири руке, написали приказ Прве српске уметничке изложбе у Сомбору.

Најзад, и Милан Савић је у својој аутобиографији *Прилике из моја живојша* посебно истакао рођење ћерке: „На мој рођен дан, 22. септ. (4. X) 1892. родила ми се кћи, Аница. Ја немам речи, којима бих захвалио Богу на том дару”⁴ Све у дому Савића било је подређено Аници. О њој се у Новом Саду говорило као о чуду од детета: „Цео Нови Сад је говорио о њеном дару и о њеној интелигенцији – о томе да чита на немачком, на енглеском, на француском, на латинском, на грчком, и да од своје четрнаесте године пише песме које јој објављују књижевни часописи”⁵ Познато је да је Аница Савић врло млада ушла у књижевност. Почела је да објављује 1906. године у *Бранковом колу* када је имала само четрнаест година. Нема сумње да је у овим, првим, књижевним корацима имала снажну очеву помоћ и подршку. Њеном знању и образовању дивили су се Лаза Костић и Урош Предић, блиски пријатељи Милана Савића, који су са великим интересовањем пратили њен рад. Блиска везаност између родитеља и ћерке трајала је до краја њиховог живота. Свуда су ишли за њом, у Беч, у Београд... С друге стране, и у Савићевим путописима, цртицама и текстовима који су остали расути у периодици осети се присуство његове јединице.

² На књизи је штампана посвета: „Моме оцу Д-ру Милану Савићу”. У Библиотеци Матице српске, под сигнатуром II 6986/I, чува се примерак ове књиге са Аничиним посветом „Савчици и д-ру М. Ибровцу пријатељски А. Савић Ребац”. Значајно је што је на овом примерку Аница Савић Ребац својом руком исправљала грешке у појединим стиховима.

³ Према: Аница Савић Ребац, „Аутобиографија”, у: Аница Савић Ребац, *Дух хеленсџива*, прир. Мило Ломпар и Ирина Деретић, Службени гласник, Београд 2015, 941.

⁴ Милан Савић, *Прилике из моја живојша*, прир. Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад 2009, 57.

⁵ Милан Кашанин, „Аница Савић Ребац”, *Сусрећи и њисма*, Матица српска, Нови Сад 1974, 9.

Међутим, у времену после Првог светског рата, Милан Савић био је скрајнут у српској књижевности и обележен као изданак неког давног времена. Његов велики и значајан књижевни рад није се никако вредновао, а прегалаштво у уређивању *Лейойиса Мајице српске* у којем је отворио врата књижевницима различитих генерација и поетика, заборављао се и потцењивао. Млади нараштаји, углавном, нису знали да цене оно што је Милан Савић био. И из писама која овде објављујем види се колико је то његову ћерку болело.

У другом писму Анице Савић Ребац Павлу Поповићу реч је о Савићевом преводу Гетеовог *Фаустиа*. Овај превод, на којем је Савић радио, са извесним прекидима, скоро 38 година, није имао повољан пријем у књижевној критици. Први део Савићевог превода Гетеовог *Фаустиа* објављен је 1885. године, док се превод првог и другог дела *Фаустиа* појавио 1920. године у издању Исе Ђурђевића. Савић је превод *Фаустиа* држао за своје најбоље књижевно дело, како је писао у аутобиографији *Прилике из мога живота*.⁶ Превод објављен 1920. године дочекан је на нож од стране Богдана Поповића у *Српском књижевном гласнику*. Иако је као преводилац Савић, за нијансу, боље вреднован него његов близак пријатељ Лаза Костић у критици Богдана Поповића, свеопшта оцена била је негативна. Преводилачка школа из које је потекао Милан Савић (па и Лаза Костић) није била по мерилима и укусу београдског професора.⁷ Богдан Поповић је у својој критици јасно написао да „Савић у том послу није успео; као што се могло предвидети”. Савић није прећутао Богдану Поповићу и одговорио му је у часопису *Мусао*. Супротстављање Милана Савића Богдану Поповићу и, пре Првог светског рата, Јовану Скерлићу⁸ само су неки од разлога који су допринели његовој маргинализацији. Он није био миљеник београдске универзитетске критике.

Упркос негативној критици, Аница Савић Ребац је веома држала до очевог превода *Фаустиа* и настојала је да га поново штампа.

⁶ После овог превода истицао је своја позоришна дела (*Дојчин Пејтар, Добре воље, Цар њрководација, Ксеније и Ксенија, На добройворну цел*). На пољу књижевних студија на првом месту навео је монографију о Лази Костићу, текстове о Кости Трифковићу, Сими Матавуљу и другима, као и две живо и занимљиво написане књиге *Из српске књижевности*.

⁷ „Школа је крива, навике рђаве школе, које су заразне као што су заразне и добре школе; у добра времена осредњи људи боље раде, у рђава времена добри раде горе но што би радили обично”, писао је Богдан Поповић у критици Савићевог превода. Наведено према: Богдан Поповић, „Преводи у стиху и слику”, у: Богдан Поповић, *Огледи о српској књижевности*, прир. Предраг Палавестра, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2001, 374.

⁸ Врло критично, али и духовито, Милан Савић пише о Скерлићевој *Историји новије српске књижевности*. Ова Савићева критика објављена је за Скерлићевог живота.

Понудила га је, годину дана после очеве смрти, Српској књижевној задрузи, додатно оправдавши потребу објављивања обележавањем Гетеове стогодишњице. Обратила се Павлу Поповићу не само као поштоваоцу и пријатељу њеног оца него и као директору Српске књижевне задруге. Аница Савић Ребац је написала, истог дана када и Павлу Поповићу, писмо Тихомиру Ђорђевићу понављајући молбу за објављивање Савићевог превода у издању Задруге.⁹ Она пише Тихомиру Ђорђевићу, позивајући се на његово писмо и афирмативни суд о Савићевој монографији о Лази Костићу, а у жељи да се „створи једна радост – овога пута, на жалост, татиној сени”. Обавештава Ђорђевића да је њен отац и после објављивања превода Гетеовог *Фауста* 1920. године наставио и даље на њему да ради. Како је издање Савићевог превода *Фауста* из 1920. године распродато, она и њега моли да се заложи да превод буде објављен у издању Српске књижевне задруге.

Познато је да Српска књижевна задруга није изашла у сусрет молбама и настојањима Анице Савић Ребац. Да ли су негативна оцена Богдана Поповића и Савићев одговор Поповићу били језичак који је превагнуо на тасу? Упорна Савићева ћерка, међутим, није одустајала. После Другог светског рата, објавила је очев превод у издању београдске Просвете.¹⁰ Ни тада Савићев превод није имао среће са књижевном критиком. У часопису *Књижевности* објављена је негативна критика Рашка Димитријевића. Оштар приказ изазвао је Аницу Савић Ребац да ступи у полемику са критичарем, бранећи оца и његов рад.¹¹

Било како било, иако су објављивања Савићевог превода Гетеовог *Фауста* пратиле негативне, верујем, често неутемељене критике, јасно је да је Аница Савић Ребац ипак истрајала и успела у намери да очев превод, редигован, поново објави. Од покушаја да га поново штампа у Српској књижевној задрузи до његовог појављивања у издању Просвете прошло је двадесет година.

Аница Савић Ребац, међутим, није успела у свему што је намеравала, а што је било у вези са књижевним радом њеног оца.

У жељи да се велики и значајан рад Милана Савића на књижевности адекватно оцени и ревалоризује, повређена нападима или пак игнорисањима очевог дела, она није куцала само на врата

⁹ Писмо је објавио Радован Поповић у књизи *Српска еписколарна антологија 20. века* у издању Агоре на странама 440–441.

¹⁰ Књига је објављена 1950. године, са напоменом да је реч о препеву Милана Савића у редакцији Анице Савић Ребац.

¹¹ Ради се о следећим текстовима, објављеним у часопису *Књижевности* 1951. године: Рашко Димитријевић, „О преводу Гетеовог 'Фауста'”; Аница Савић Ребац, „Око пререва Гетеовог Фауста” и Рашко Димитријевић, „Око превода Гетеовог 'Фауста' (Одговор Аници Савић Ребац)”.

Српске књижевне задруге. Сасвим је очекивано да се обратила и Матици српској, институцији у којој је њен отац уградио деценије свога живота и рада. Прегалаштво са којим је Милан Савић радио у Матици српској, нажалост, још увек није адекватно оцењено. Милан Савић, прозван од савременика „Мица од Матице”, често је стављао интересе Матице српске изнад личних, он није био само уредник *Летописа* и Матичин секретар. (Коначно, Савићев *Летопис* у књижевном смислу био је много бољи и јачи од *Летописа* који су после њега преузели „Покреташи” на челу са Тихомиром Остојићем.) Већ сам на једном месту написала да је Милан Савић једно време давао тон и правац културном и књижевном животу Новог Сада.

Но, и настојања Анице Савић Ребац да Матица српска нешто учини да би се сачувао спомен на њеног оца била су без успеха. На пример, Васа Стајић у свом дневнику 26. јула 1945. године пише да га је посетила Аница Савић Ребац „која ради око тога да се у Матици уприличи помен стогодишњици оца јој”.¹² Из овог Стајићевог дневничког записа чини се као да је у Матици недостајало свести о значају и улози Милана Савића.¹³

О Аничиним настојањима да се у Матици српској чува спомен на њеног оца сведоче и два писма која је упутила Младену Лесковцу:

I

Скопље, 12 – IV 33

Поштовани господине,
мој чланак „Лаза Костић о Јовану Ј. Змају” изашао је у „С. Књиж. Гласнику”, и то у једном од бројева за септембар или октобар 1929 г. Ја сам потражила у својој библиотеци тај број, да бих вас могла тачно извести, али га нисам нашла. Но свакако се чланак налази у тим бројевима, од којих је један цео посвећен Змају.

Мени је драго што та сјајна књига Лазина наилази на интересовање.

С поштовањем
Аница Савић Ребац
Краљице Марије 3/1

¹² Васа Стајић, *Прилози за аутобиографију*, прир. Зорица Хаџић, Матица српска, Нови Сад 2017, 287.

¹³ „Приређујући за штампу Савићеве књиге, редовно смо гледали Матици српској кроз прсте. А огрешила се Матица о њега. Јер ако је неко већи део свог стваралачког века посветио Матици српској, онда је Матица српска била дужна да га посматра равноправно са другим српским, односно југословенским, писцима”, написао је Миливој Ненин, поводом нашег рада на приређивању књига Милана Савића. Видети: Миливој Ненин, *Савић Милан*, Филозофски факултет у Нишу – Филозофски факултет у Новом Саду, Ниш – Нови Сад 2011, 9.

II

Поштовани г. Лесковац,
ја сам Матици послала, или тестаментом оставила, мање-више све што је везано за књижевну и културну историју Војводине, и то сам учинила из искрене љубави за ту нашу установу, љубави која ми је уливена од детињства. Да је се и даље сећам, то ће ми бити немогуће, већ физиолошки; али хоће ли се Матица сећати мога оца, па и мене? Нисам мислила да ће све што сам вам послала доћи en bloc у архив да чека неодређену будућност; мислила сам да ће се понешто и раније објавити, напр. неки преводи. Разуме се, les absents ont toujours tort; ипак хоћу да вам кажем да би ми била нарочита жеља да се објави једна збирка татиних историских драма: Дојчин Петар, Цар проводација, Госпари Кабоге, Ксеније Ксенија.

Срдачно вас поздравља
АСавић Ребац
3–X 1953, Београд
[На коверти датум: 8 – X 1953]

Нит која повезује два писма Анице Савић Ребац Павлу Поповићу, односно Младену Лесковцу јесте Милан Савић.

Два писма Анице Савић Ребац Младену Лесковцу писана су у размаку од двадесет година. Прво писмо упућено је Лесковцу у Сомбор, где је био суплент гимназије. Оно је у вези је са Лесковчевим интересовањем за живот и дело Јована Јовановића Змаја односно Лазе Костића. Рад за који се Лесковац интересује „Лаза Костић као тумач Змајеве поезије”, Аница Савић Ребац објавила је у *Српском књижевном гласнику* 1. октобра 1929. године. Иако се, на први поглед, не може довести у везу са њеним настојањима да се у Матици српској укаже поштовање раду њеног оца, ово писмо јесте сведочење о култу који је породица Савић имала према делу Лазе Костића, што је крунисано Савићевом монографијом о Костићу коју је успео, после много невоља, да објави годину дана пред смрт, али и појединим есејима Анице Савић Ребац.

Међу бројним очевим рукописима које је Аница Савић Ребац поклонила Матици налази се и рукопис Савићеве монографије о Лази Костићу. На корицама овог обимног рукописа записала је: „Овде има још доста материјала који мој отац није искористио у објављеној књизи о Л. К.” Због чега ово доводим у везу са Младеном Лесковцем? Чудновато је да је овај осведочени познавалац дела Лазе Костића, заинтересован за сваки детаљ из живота овог

писца, Савићев рукопис није ни погледао.¹⁴ Али то није највеће (Лесковчево и не само његово!) огрешење према Милану Савићу и Аници Савић Ребац.

Много занимљивије и значајније је друго писмо Младену Лесковцу. Аница Савић Ребац га пише у последњим данима свога живота, као аманет. Пред смрт она саставља тестамент и пише писма опраштајући се са најближима.¹⁵ Пре него што је одлучно решила да себи одузме живот, Аница Савић Ребац ништа није желела да препусти случају. Добро је размислила шта ће урадити са породичном оставином, сликама и рукописима. Када је реч о очевим рукописима, на првом месту била је, наравно, Матица српска, што се види из њеног писма Младену Лесковцу.

Припремајући се да напусти овај свет, она се и даље тешко мири са прећуткивањем свега што је за српску књижевност учинио њен отац.¹⁶ Узгред, Милош Црњански је био један од ретких књижевника који су позивали на ново читање и превредновање књижевног дела Милана Савића. У некрологу написаном на вест о Савићевој смрти, Црњански је скренуо пажњу на његов уреднички, књижевни и критичарски рад, истакао вредност превода *Фауст*а као и монографију о Лази Костићу. Није заборавио ни на његов драмски рад где је посебно истакао драму *Ксеније и Ксенија*.¹⁷ Али позив Милоша Црњанског остао је без одјека.

Као, уосталом, и настојања Анице Савић Ребац у Матици српској.

Њена „нарочита жеља” била је да Матица српска објави, макар, књигу историјских драма њеног оца.

¹⁴ Рукопис се чува у Рукописном одељењу Матице српске, под сигнатуром М 7.781. Са Миливојем Ненином радила сам на приређивању за штампу другог издања Савићеве монографије о Лази Костићу. Знајући да се овај рукопис чува у Рукописном одељењу Матице српске узела сам да га прегледам и упоредим да ли има неких разлика између рукописа и монографије објављене 1929. године. Због свега што сам у овом рукопису пронашла, убеђена сам да га Младен Лесковац није ни погледао. У другом издању Савићеве монографије унели смо и означили све оно што се налазило у рукопису, а није ушло у књигу.

¹⁵ Два таква писма објавила је Љиљана Вулетић, поуздан и посвећен биограф Анице Савић Ребац у књизи *Живот Анице Савић-Ребац* штампаној у Београду 2002. године.

¹⁶ Обимно књижевно, књижевноисторијско и критичко дело Милана Савића, као и његова богата рукописна оставина, још увек чекају на марљивог и посвећеног истраживача који ће имати у виду и његове, више него интересантне прилоге објављене у књижевној периодици.

¹⁷ Милош Црњански, „Књижевно дело Милана Савића”, у: Милош Црњански, *Есеји и чланци I*, Задужбина Милоша Црњанског – Наш дом – L'Age d'Homme, Београд 1999, 334–339.

Датум на коверти писма упућеног Младену Лесковцу – 8. октобар – јасно говори да Аница Савић Ребац није била међу живима када је њено писмо стигло.

Жеља Анице Савић Ребац, исказана у писму Младену Лесковцу пре готово седамдесет година, још увек није испуњена.

Проф. др Зорица Хаџић
Филозофски факултет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
zorica_hadzic@ff.uns.ac.rs